

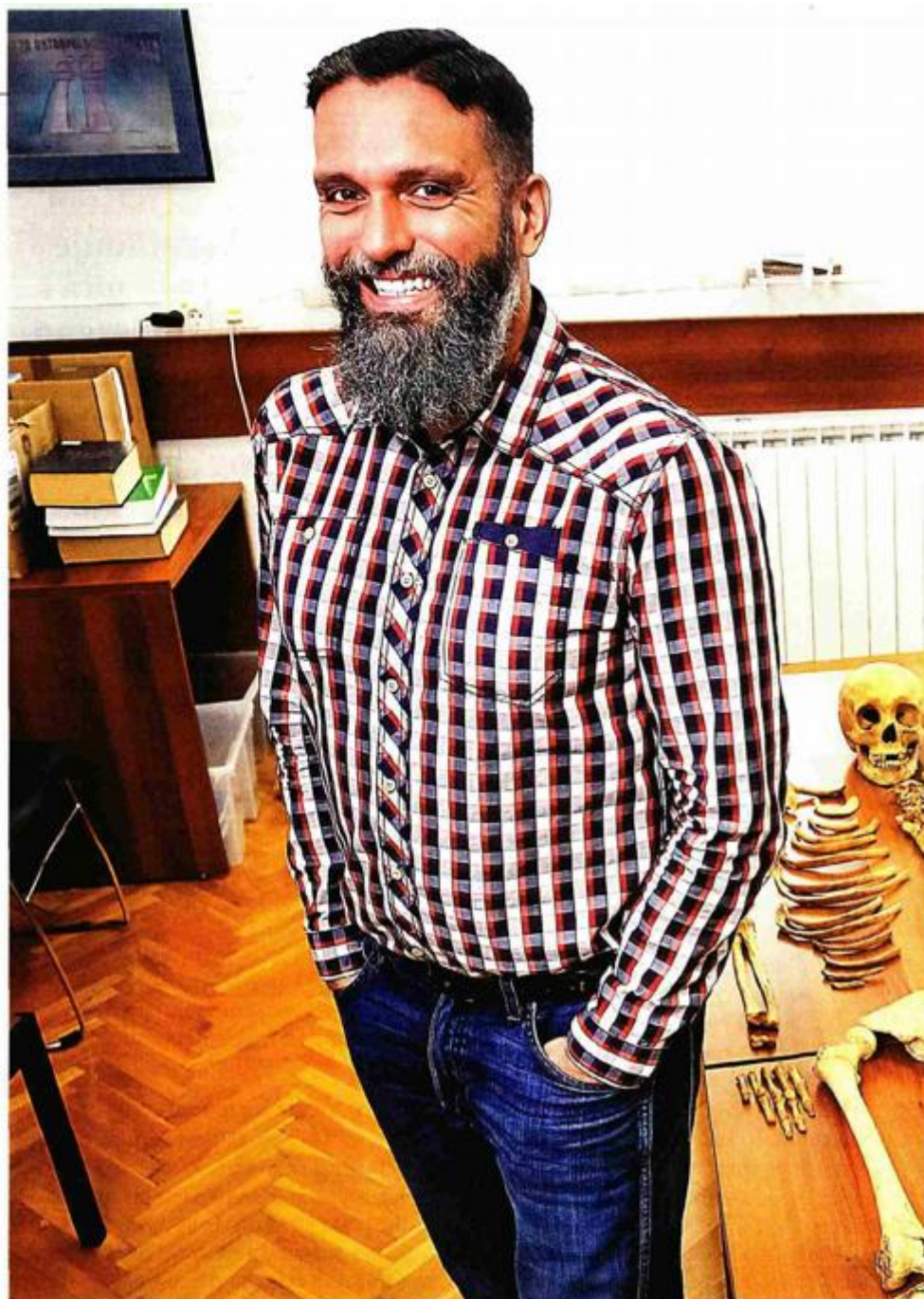

POSLEDNJI OSTACI SOFIJE DI PRATE, udane u hrvatsku plemičku obitelj Kaštelanović s kraja 15. i početkom 16. stoljeća, otkriveni su slučajno u samostanskoj crkvi na današnjem prostoru Sisačko- moslavačko županije

Tekst KRISTINA OLUJIĆ
 Fotografije SAŠA ZINAJA

Ponekad se najbolja otkrića događaju slučajno. To vrlo dobro zna Tajana Pleše, ravnateljica Hrvatskog restauratorskog zavoda koja je vodila arheološka istraživanja pavlinskog samostana Blažene Djevice Marije na Moslavačkoj gori, započeta 2009. i financirana sredstvima Ministarstva kulture RH. Jednom je prilikom na šumskoj cesti Moslavačke gore koja povezuje Garić-grad s najstarijim pavlinskim samostanom onodobnog kasnosrednjovjekovnog slavonskog prostora, naišla na planinara zadubljenog u raširene karte. Ispostavilo se da je to Ugel Alvaro, umirovljeni profesor povijesti umjetnosti koji je pokušavao doći do samostana koji se nalazi u teško pristupačnom klancu potoka Kamenjače. U razgovoru je saznala da je iz grada Pordenonea u sjevernoj Italiji, odakle je plemićka obitelj di Prata koja će se pokazati važnom za ovu priču. Da stvar bude zanimljivija, upravo je o toj obitelji on tada pisao knjigu "Oporuka Giovannija grofa di Prate" koju joj je, po dogovoru, poslao godinu dana nakon toga. Tajana Pleše tada nije znala da će zahvaljujući toj knjizi, i onoj povjesničara Ivana Jurkovića o plemićkoj obitelji Kaštelanović uspjeti dešifrirati natpis u ligaturama na masivnoj nadgrobnoj ploči koja je u samostanskoj crkvi čuvala posljednje zemaljske ostatke Sofije di Prate, udane Kaštelanović.

SAMOSTAN SE NALAZIO u okrugu Gračnica onodobne Križevačke županije, a danas se nalazi u Sisačko-moslavačkoj županiji.

Pronađen kostur udane za hrva

Redovnici su tijekom 14. i 15. stoljeća brojnim darovnicama i oporukama postali vlasnici velikog broja posjeda, čime je dobio važnu političko-ekonomsku funkciju. Samostan na Moslavačkoj gori osnovan je zakladnicom magistra Tiburcija u drugoj polovici 13. stoljeća. Napušten je u između 1520. i 1544. godine radi sve osjetnije opasnosti od napada osmanlijskih postrojbi.

Nakon istraživanja, kostur je prenesen u bioarheološki laboratorij Instituta za

antropologiju u Zagrebu, gdje je provedena uobičajena bioarheološka analiza. Ivor Janković iz Instituta za antropologiju, koji uz Maria Novaka radi na tom projektu, istaknuo je da se radi rekonstrukcija njezina izgleda na temelju bioloških parametara, a objasnio je što je za sada o njoj otkriveno:

„KOSTUR JE PRIPADAJO ŽENSKOJ OSOBI koja je u trenutku smrti imala između 30 i 40 godina. U arheološkim populacijama prosječni vijek bio je četrdesetak godina jer oni nisu

DRUŠTVO | 65

IVOR JANKOVIĆ I MARIO NOVAK IZ INSTITUTA ZA ANTROPOLOGIJU KAŽU DA SE RADI REKONSTRUKCIJA SOFIJE DI PRATE NA TEMELJU BIOLOŠKIH PARAMETARA

tur Talijanke tskog plemića

imali ni antibiotike niti penicilin pa ih je potencijalno ubijala i prehlada. Bila je vrlo gracilna i visoka oko 159 cm te je imala uobičajenu građu za to vrijeme. Jedna od njenih prepoznatljivih značajki je i blagi pregriz, gdje su zubi gornje čeljusti izbili van: imala je loše dentalno zdravlje, a zubi su joj bili puni karijesa. Za života je ozlijedila desni nožni zglob, što se najbolje očituje po promjenama na desnoj lisnoj i goljeničnoj kosti. Nije radila teške radove, drugi su radili za nju. Očekujemo da ćemo još dosta

toga saznati o njoj. U suradnji s kolegama iz Trsta uskoro namjeravamo raditi različite vrste analiza, uključujući i analize DNA, kao i facijalnu rekonstrukciju koja će zaista, da tako kažemo, vratiti meso na kosti. Imat ćemo lijepe internacionalne rezultate zanimljive za obje zemlje i njihovu povijest plemstva. Iduće godine obilježava se 600 godina od pada Por-denonea koji je bio sjedište obitelji di Prata pod Veneciju pa će se to dobro uklopiti u tu obljetnicu. U Italiji već postoje zainteresirani

sponzori za predavanja i prezentacije o njoj.

Mario Novak objasnio je da su poslani i uzorci za analizu stabilnih izotopa u Englesku, što je pomoglo da se uvelike rekonstruira njezina prehrana, odnosno ono na čemu se bazirala u zadnjih pet do deset godina njezina života: „Jela je hranu bogatu proteinima. Prehrana običnog seljaka sastojala se od kaša, žitarica i ugljikohidrata, dok se meso jelo samo praznicima. Pripadnici plemstva konzumirali su veće količine mesa, a ona je vjerojatno jela i dosta slatkovodne ribe. Naime, iz povijesnih izvora znamo da su u blizini tog samostana bili ribnjaci tako da je to podržalo tu našu hipotezu. Što se običaja pokapanja tiče, u kasnom srednjem vijeku ljudi se pokapaju bez ikakvih priloga, u tkanini ili u drvenom sanduku. Ona je uz sebe imala samo dva željezna predmeta. Za razliku od toga, ljudi su u prapovijesti bili pokapani s gomilom priloga, životinjama i svim što im je trebalo za idući život. Pod utjecajem kršćanstva pravila su se promijenila jer je ideja bila da ponizni i skrušeni moramo ići

NA OBRUBIMA SOFIJINE NADGROBNE PLOČE NATPIS JE DA JE Kći NIKOLE TURBELTA I UDOVICA NIKOLE KAŠTELANOVIĆA. PO SREDINI SE PROTEŽE RELJEFNO ISKLESAN NJEZIN GRB

na onaj svijet te da isti takvi trebamo biti za života“.

ISTAKNUO JE DA JE RIJEČ O POSMRTNIM ostacima jedine osobe vezane uz hrvatsko plemstvo koja je do sada uspješno identificirana, a da se istodobno puno zna o obitelji Kaštelanović kojoj je nakon udaje pripadala. Uspoređujući ovaj projekt s talijanskim projektom rada na kosturima brojnih članova velike dinastije Medici, rekao je da bi bilo idealno da imamo kosture Zrinskih i Frankopana, ali to iz objektivnih razloga nije moguće:

„Velikaši Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan pogubljeni su 1671. u Bečkom Novom Mestu te su vjerojatno tamo i pokopani. Morali bismo ući u crkvu i kriptu, u kojoj se nalazi nekoliko stotina kostura i teško je identificirati te posmrtno ostatke. Veliki problem je što, zbog osmanskih osvajanja, nemamo sačuvane detaljne povijesne i arhivske podatke. Ovaj samostan poznat je po tome da su se tamo čuvali najznačajniji povijesni spisi koji su bili bitni za pravni poredak ondašnje kraljevine Hrvatske, ali zbog turskih osvajanja to je sve kasnije prebačeno u Lepoglavu, nakon čega je otišlo u Budimpeštu ili Beč. Zbog toga imamo malo podataka ne samo o najvišem plemstvu, nego i čitavom načinu života u 15. i 16. stoljeću pa moramo kombinacijom povijesnih podataka, analize tih kostura i arheologije zaokružiti sliku“.

POVJESNIČAR IVAN JURKOVIĆ koji predaje hrvatsku srednjovjekovnu povijest na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli objasnio je da je obitelj Kaštelanovića također talijanskog porijekla:

„Rodonačelnik te obitelji je Pietro, odnosno Petar koji je došao s Anžuvincima u Ugarsku i Hrvatsku s prostora Napuljskog Kraljevstva. Anžuvinci su 1301. naslijedili Arpadoviće na ugarsko-hrvatskom prijestolju, a mi za Petra znamo već 1320. godine. Kao vitez je bio u službi ne samo kralja Karla I. Anžuvinskog, već i njegova sina Ludovika Velikog. Obavljao je i dužnost kaštelana Budima te je stoga dobio nadimak Kaštelan koje se kao obiteljsko ime

'KOSTUR JE PRIPADAŖ ŽENI koja je u trenutku smrti imala između 30 i 40 godina. Bila je gracilna i visoka oko 159 cm, a za života je ozlijedila desni nožni zglobov', kaže Ivor Janković

„Kaštelanović“ ustalilo za njegove nasljednike. Obitelj se vrlo brzo podijelila na dvije loze, a posljednji potomak mlade loze koja se zvala po Petrovu sinu Adamu, bio je Nikola Kaštelanović, Sofijin suprug. Temeljni im je posjed bio Sveti Duh, područje današnje općine Dežanovac, a tijekom 14. i 15. stoljeća su stekli i posjede od Virovitice na sjeveru do Kutine na jugu, poput Huma, Sirača, Željaka, Dimičkove i Ilove. Kaštelanovići su ulazili u red dobrostojećega i bogatog hrvatskog plemstva pa nije čudno da su u 16. stoljeću dosegli i status baruna. Već su Petrovi sinovi, a potom i članovi sljedećih naraštaja obitelji, obnašali relativno važne dužnosti u Kraljevstvu: bili su kraljevim

NA KOSTURU GLAVE VIDI SE DA JE SOFIJA DI PRATA IMALA LOŠE DENTALNO ZDRAVLJE I PUNO KARIJESA

dvorjancima, podbanovima Slavonije, čazmanskim i križevačkim županima te kaštelanima kraljevskih gradova poput Knina, Srebrenika i Požuna, današnje Bratislave. U svakom slučaju, odigrali su značajnu ulogu, barem u Križevačkoj županiji koja je bila najvećom i najbogatijom u srednjovjekovnoj Slavoniji.“

KAKO KAŽE, NIKOLA KAŠTELANOVIĆ koji je umro 1515., oženio je Sofiju zato što je bila jedinom nasljednicom poprilično dobrostojeće plemićke obitelji Turbelt, odnosno di Prata. Naime, furlanski plemić Turbelt ušao je u uzak krug dvorjanika i pratnje ugarsko-hrvatskog kralja Žigmunda Luksemburškog, od kojega je u ime vjerne službe dobio posjed u Moslavini:

„Oni su bili susjedi obitelji Kaštelanovića i u sačuvanim slavonskim dokumentima uvijek se navode prema imenu rodonačelnika - Turbelt. Posjed Bršćanovac koji je Turbelt dobio bio je prostran i s ugledom i tradicijom bivših vlasnika, znamenitih velikaša Hrvatinica. S obzirom na to da su obitelji Kaštelanovića i Turbelta di Prata bili susjedi, bilo je prirodno da su se obitelji nastojale povezati brakovima kako bi u slučaju izumrca po muškoj liniji jedne od tih obitelji, druga objedinila posjede u još veće i teritorijalno kompaktno vlastelinstvo. Za života Nikole i Sofije tim obiteljima otvorila se upravo takva mogućnost. Nikola je bio jednim muškim nasljednikom Adamove loze Kaštelanovića, a Sofija jedinom živućom nasljednicom Turbelta. Može se zaključiti da su im brak dogovorili njihovi očevi, Akacije Kaštelanović i Nikola Turbelt, te da su u brak stupili zbog obiteljskih interesa. No na nesreću Nikole i Sofije u braku nije, po svemu sudeći, bilo djece. Barem ne one koja bi doživjela punoljetnost. Nikola je iznenada umro 1515. godine, otprilike u 45. godini života i Sofija je ostala mladom udovicom. Kako je bila dobrostojeća plemkinja iz, u slavonskim razmjerima, bogate obitelji, preko noći postala je poželjnom udavačicom. Mogla se udati za kojega god hrvatskog ili ugarskog uglednijeg plemića - da je htjela. Ona je ipak odabrala udovištvo do smrti. Možemo zaključiti da je brak iz interesa

u njezinu slučaju bio i brakom punim ljubavi i poštovanja među supružnicima. Na koncu je pokopana u obližnjemu pavlinskom samostanu Blažene Djevice Marije na Moslavačkoj gori. Taj samostan bio je gotovo pa središtem crkvenog života ondašnje Križevačke županije. Svi okolni plemići, i niži i oni bogatiji, obdarivali su ga zemljom, novcem i ostalim vrijednim donacijama, nastojeći da u tom samostanu budu pokopani“.

NAGLASIO JE DA JE SOFIJA KAŠTELANOVIĆ živjela u vrlo turbulentno doba: „Mladost je proživjela krajem 15., udala se početkom 16. stoljeća te je poživjela još dvadesetak godina nakon što je postala udovicom. Za vrijeme njezina života dogodile su se nevjerojatne stvari, osobito na prostorima hrvatskih srednjovjekovnih zemalja. To je vrijeme kada Osmanlije nemilice pustoše središnji dio Hrvatske, od Neretve do Like. Naime, taj prostor nije bio ‘zaštićen’ prirodnom granicom, kakve su primjerice bile rijeke Dunav i Sava, pa i nije čudno da je središnja Hrvatska od pada Bosne 1463. u ratovima s Osmanlijama puno teže stradala od dijela srednjovjekovne Slavonije između Save i Drave. A upravo su se na tom, manje devastiranom, prostoru nalazili posjedi Kaštelanovića i Turbeltovih. Oni su postali izravno ugroženim tek nakon pada Beograda 1521., a naročito nakon Mohačke bitke 1526., nakon koje je došlo i do unutarnjih obračuna između onih plemića koji su podržavali Habsburgovce i onih koji su podržavali ugarskog velikaša Ivana Zapolju za ugarsko-hrvatskog kralja. S obzirom na to da je Zapoljina grupa postala u sukobu inferiornom stranom, zatražila je i dobila podršku Osmanlija, zbog čega je prostor današnje Slavonije neočekivano brzo, 1536., pao u ruke Osmanlija. Posjedi udovice Sofije su odjednom postali granicom i krvavim krajištem Kraljevstva. Sofija je živjela nepomučeno djetinjstvo, bila je mlada i sretno udana žena u doduše ratom ugroženoj sredini, ali na posjedima zaštićenim

U BIOARHEOLOŠKOM LABORATORIJU PROVEDENA JE UOBIČAJENA BIOARHEOLOŠKA ANALIZA KOSTURA

tvrdim gradovima i rijekom Savom, da bi kraj života i zadnje desetljeće života proživjela u potpunoj nesigurnosti. Mi ne znamo je li u sigurnosti samostanskih zidina Bele crkve dočekala posljednje godine života i ondje umrla. Znamo samo da je u njemu pokopana. Ako

je ušla u samostan, što s obzirom na njezinu dob ne bi bilo neočekivano, tada je kao laikinja dane provodila na uobičajen regulom propisan monoton redovnički način te se vjerojatno bavila ručnim radom i bila posvećena molitvi u svojoj sobici“.

ODGOVORIO JE NA PITANJE u čemu se sastoji značaj ovog otkrića: „Zahvaljujući potpori županijskog plemstva i vlasti te pravovremeno planiranoj i izvedenoj akciji spašavanja samostanskih arhivalija i drugih dragocjenosti, pavlina su se uspjeli pred Osmanlijama na vrijeme povući u svoje samostane Remete i Lepoglavu koji su ostali na sigurnoj udaljenosti od granice. Samostan je s vremenom opustio, oronuo i prekrila ga je gusta vegetacija. Fantastično je da se otkopava i sustavno arheološki istražuje jedan srednjovjekovni samostan koji je bio pod zemljom, što je sudbina većine takvih lokaliteta u Slavoniji i u središnjoj Hrvatskoj koji su došli pod vlast Osmanskog Carstva. Čitav potez od Neretve do Like, pa preko Korduna i Banije do zapadne Slavonije i danas je gospodarski i demografski pasivan kraj, a u srednjovjekovlju je taj prostor bio pun života, sela, gradova, pa tako i crkava, središta biskupija, kaptola i u njima nama važnih dokumenata. Najveći je dio takve materijalne i pisane baštine nestalo pod osmanskim pustošećim udarima i pod osmanskim vlašću. Zbog toga je ovo prvorazredni pronalazak. Sofijina nadgrobna ploča je iznimno vrijedna: na njoj je u obrubima natpis iz kojeg čitamo da je kći pokojnog Nikole Turbelta i udovica Nikole Akacijeva (Kaštelanovića). Po sredini se ploče proteže reljefno isklesan njezin grb, što nam govori da je Sofija izdvojila pozamašnu svotu gotova novca za svoj, po svemu, reprezentativan nadgrobni kamen. Ne kažem da je taj nadgrobni spomenik vrhunac renesansne umjetnosti, ali on sigurno spada u među ljepše u skromnoj zbirci sačuvanih ploča aristokracije kontinentalnog dijela današnje Hrvatske“.

U SURADNJI S KOLEGAMA iz Trsta radit će se i DNA analiza, kao i facijalna rekonstrukcija. Rezultati će biti zanimljivi za obje zemlje i njihovu povijest plemstva

SOFIJA JE POKOPANA U PAVLINSKOM SAMOSTANU NA MOSLAVAČKOJ GORI